

Csepregi Zoltán:

Egyetlen jod

„Egy ióta vagy egy pont sem vész el a törvényből, míg be nem teljesedik.”

(Mt 5,18)

Dolgozatomban két szövegkritikai probléma teológiai értelmezésével szeretnék foglalkozni, melyek egy nevezetes szövegrészben (Jes 52,13–53,12) található; mint a cím is elárulja, a problémát mindkét esetben egy „i” megléte, ill. hiánya jelenti.

A kérdéses szakasszal kapcsolatban felvetett, s megnyugatóan ezidáig nem tisztázott kérdések közül¹ kettőt szeretnék elővenni:

Messianisztikus próféciáról van-e szó?

Hogyan helyezkedik el a más helyetti szenvedés gondolata a bibliai (ószövetségi és újszövetségi) hagyományban?

H.M. Orlinsky, aki az egész Ebed Jahve-kérdést nemlétezőnek tartja, terjedelmes tanulmányában az első kérdésre tagadóan válaszol (a textust nem tartja próféciának), a másodikat pedig az Ószövetség vonatkozásában egyenesen elutasítja, szerinte ugyanis a más helyetti szenvedés gondolata hellenisztikus eredetű, az érintett textushoz így nem is lehet köze, legfeljebb mint posztbiblikus eisegésis (újszövetségi belemagyarázás).² Noha ez a gondolat kétségtelenül idegen a korabeli zsidóság, s a későbbi bölcsesség-teológia számára (ld. Jer 31,30; Ez 18,4), a jesajai szövegben vitathatatlanul jelen van (pl. 53,5), a probléma nem fikatív, nem utasíthatjuk el a vele való foglalkozást.

Jes 52,14:

כְּאֶשֶׁר שָׂמְמוּ עָלָיו רְבִים .
כִּן־מִשְׁתַּחֲמֵשׁ מֵאִישׁ מִרְאֵהוּ וְהִאָּרוּ מִבְּנֵי אָדָם :

„Bámulták őt sokan, annyira el volt csúfítva: arcával (kirítt) mindenki közül, alakjával az ember fiai közül.”

A Szt. Márk kolostor Jesaja-tekercsében (DSIa) szereplő *mšhtī*³ messiási értelmére („felkentem”) először D. Barthélemy figyelt föl, majd W.H. Brownlee következtetett arra, hogy az Igazság Tanítóját a qumrani közösség Jahve szolgájával azonosította, s ezért változtatták meg a *mšht* szót (*šht* gyök: „elcsúfít”, *mošhat*: „el volt csúfítva”) egy *i* hozzáadásával (*mšh* gyök: „felken”, *mašahū*: „felkentem”).⁴

Ezt a teóriát sokan támadták, A. Guillaume például egy arab *mšh* gyökből kiindulva („feltörik a teve háta”, így a *mšhti*: „elcsúfítottam”) próbálta a két olvasat hasonló értelmét bizonyítani,⁵ számomra azonban meggyőzőbb J. F. Stenning adata, aki felhívta rá a figyelmet, hogy Jes 52,13 arámi fordításában ez szerepel: „szolgám, a felkent”.⁶ Ez a párhuzam lehetővé teszi, sőt valószínűsíti a *mšhti* messiási értelmezését („felkentem”), egyben H.M. Orlinsky állítását is megingatja: a vizsgált szakasznak a kereszténységet megelőzően is volt messianisztikus értelmezése.

Hogy melyik olvasat helyes? Szintaktikailag mindkettő problémás, a *mšht* mellett szól hapax legomenon volta, de azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Maszóréták pontozása (*mišhat*) a *mšh* „felken” gyököt is takarhatja. Annyi azonban biztos, hogy mindkét variáns Krisztus előtti.

A szöveget tehát – az imperfectumokat jövő időnek értelmezve – akár messiási próféciónak is tekinthetjük, még ha messiásképe elüt is mind a király-messias (ld. Zsolt 2., 19., 89.), mind a proto-jesajai gyermek (Jes 9., 11.) vonásaitól.⁷ Különállása miatt a kései zsidóság ritkán idézi,⁸ még az Újszövetség legrégebbi részei, a passiótörténetek sem utalnak rá, inkább a 22. zsoltárra támaszkodnak (kivéve: Mt 27,12 és 27,38). A nehezen értelmezhető, de már addig is a Messiásra vonatkoztatott szöveg felfedezőjének, s meghatározó exegétájának Pált tekinthetjük, aki megváltásteológiáját támasztja vele alá, az evangélistáknál – elsősorban Lukácsnál: Lk 22,37; ApCsel 8. – már az ő nyomán, az ő értelmezésében jelenik meg. Így lesz ez a szakasz írásbizonyítékká az apologéták és az egyházatyák kezében, s így idézi fel – akár a Jézusra vonatkoztatott többi prófécia – a rabbinikus polémiát.⁹

Jes 53,12c:

וְהוּא חֲטָא־רַבִּים וְנָשָׂא
וְלַפְשָׁעִים יִפְנֶיֶע׃

„És ő sokak bűnét vette magára, és közbenjár az elpártoltakért.”

A másik „i” Jes 53,12 utolsó szavában található, illetve hiányzik a DSIa szövegéből, ahol ipgi^c helyett ipg^c áll, mely a tekercs magánhangzókat is jelölő írásmódja esetében nem lehet hiphil (jafgi^c a: „közbenjár”), mint a Maszóra szövegében. Noha ez a variáns lehet egyszerű íráshiba is – mint a DSIa-ban található legtöbb variáns –, néhány görög párhuzam mégis új értelmezési lehetőséget kínál. A Septuaginta (továbbá Test.Ben. 3,8 és Rm 4,25) ezt az igét így fordítja: παραδοθήκη („kiszolgáltatott”, de értelme „megöletett” is lehet), ez passivumot, niphalt vagy hophalt feltételez („megveretik”, „megöletik” is lehet a jelentésük), mindkettő belefér az „i” nélküli olvasatba.

A különbség talán jelentéktelennek tűnik, de a kereszténység első századaiban mégis hangsúlyossá vált. Noha a más helyetti szenvedés gondolata a próféciaiban másutt is fölbukkan (pl. 53,4–5,8.), hogy, hogy nem az utolsó vers vált kizárólagos kifejezőjévé, sokat citált írásbizonyítékká – esetleg azért, mert két jézusi mondat mögött is ez a jesajai sor rejlik (Mk 10,45; 14,24)? Mindenesetre ez a pár szó fényes karriert futott be, s nem csoda, hogy ezután – valószínűleg polemikus éllel – a másik olvasat vált egyedülivé a zsidó hagyományban,¹⁰ mely más helyetti szenvedésről nem, csupán közbenjárásról beszél (fontos teológiai kü-

lönbség!), ezt őrzi a Maszóréták szövege, valamint a Targum, a Vulgata és Luther fordítása is.

Hogy meddig volt jelentősége ennek az iótának? Iustinus számára már biztosan nem, aki a kérdéses sort kétszer idézi nem sokkal egymás után, mégpedig kétféleképpen: 50,2-ben a Masszóra, 51,5-ben pedig a LXX szerint (a kontextus nem indokolja ezt a következetlenséget). A két változat közti feszültség eltűnt, hisz az apologéták is már exegézis nélkül, csupán tekintélyként citálják a prófétaakat, s a zsidó-keresztény polémia érvei és ellenérvei is átalakultak, teológiai tartalmukat elvesztve rétorikus közhelyekbe öitöztek.

Jegyzetek

1. Ld. Pákozdy L.M.: Az újabb deuterojesajási kritika ismertetése különös tekintettel az un. Ebed Jahweh-dalokra (Deuterojesajási tanulmányok I./ Pápa 1940. Továbbá C. Westermann: Das Buch Jesaja. Kap. 40-66. (ATD 19.) Göttingen 1966. 204. skk. és G. Fohrer: Die Propheten um die Mitte des 6. Jahrhunderts. (PAT 4.) Gütersloh 1975. 143. skk.
2. H.M. Orlinsky: Studies on the second part of the book of Isaiah. Leiden 1967. (VTS 14.) 74., 118.
3. A DSIa kiadása: Burrows – Trever – Brownlee. The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery I. New Haven 1950. Ld. továbbá M. Burrows: Vairant readings in the Isaiah manuscript. BASOR 111 (1948) 16-24., 113 (1949) 24-32.; J. Reider: On MSHTY in the Qumran Scrolls. BASOR 134 (1954) 27-28.; A. Rubinstein: Isaiah 52:14 (mišhat) and the DSIa variant. Biblica 35 (1954) 475-479.
4. W.H. Brownlee: The Servant of the Lord in the Qumran Scrolls I-II. BASOR 132 (1953) 8-15., 135 (1954) 33-38.; uő: The meaning of the Qumran Scrolls for the Bible. New York 1964. 204. sikk.; M. Burrows: The Dead Sea Scrolls. New York 1955. 301. skk. A változtatást az is érthetővé teszi, hogy a mšht hapax, ráadásul a mondat szintaxisa is szokatlan, a kifejezés így nehezen értelmezhető.
5. M. Burrows: More light on the Dead Sea Scrolls. New York 1958. 146. skk., 315. skk.
6. J.F. Stenning: The Targum of Isaiah. Oxford 1949. 178.
7. Ld. B. Reicke: The knowledge of the Suffering Servant. In: Festschrift L. Rost. Berlin 1967. 186-192.
8. Ld. H.W. Wolff: Jesaja 53 im Urchristentum. Berlin 1952. 53. skk. Hénoch könyvében (47.c.) ugyan mintha megjelenne a más helyetti szenvedés gondolata, de a Messiás alakja inkább Dán 7-re vezethető vissza. Kapcsolóponthoz jelenthet Hénoch és a jesajai prófécia között, hogy a szolga is caddiqnak tekinthető (53,11), vagyis e két szöveg között is feltételezhető irodalmi függés.
9. Wolff i.m. 53. skk.; E. Stauffer: Jesus. Gestalt und Geschichte. Bern 1957. 147. sk.; H.J. Schoeps: Jüdisch-christliches Religionsgespräch in neunzehn Jahrhunderten. Jüdischer Verlag, Athenaeum 1961. 33. skk.
10. E. Stauffer szerint a jamniai zsinattól kezdve, i.m. 128. 36.j.